

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:40
sssjournal.com

pp.3956-3970
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 10/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 10.08.2019

İRAN NÜKLEER KRİZİ VE MÜZAKERELERİ

İRAN NUCLAER CRİSİS AND NEGOTIATIONS

Selim YEŞİLTAŞ

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora öğrencisi, Sakarya/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-6450-3465

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1637>

Reference : Yeşiltaş, S. (2019). "İran Nükleer Krizi ve Müzakereleri", International Social Sciences Studies Journal, 5(40): 3956-3970.

ÖZ

İran'da Nükleer faaliyetler batılı devletlerin yardımıyla başlamıştır. Bu başlangıç devamında İran'da yaşanan devrime kadar özellikle ABD, Almanya ve Fransa gibi batılı devletlerin katkısıyla ilerlemiştir. Ancak devrim sonrası İran'ın batıyı düşman görmesi sonrası bu ülkelerle olan ilişkileri tamamen değişmiş ve batı da bu durumda yeni bir konum almıştır. Özellikle devrim öncesi desteklenen İran'ın nükleer çalışmaları artık tehdit olarak görülmüş ve buna mukabil olarak yaptırım kararları alınmıştır. Bahsi geçen yaptırımlar zaman zaman ilişkilerde yumuşama dönemine girilmesiyle yumuşatılsa da, son haliyle tekrar ağır yaptırımlara dönüşmüştür. Bu çalışmada değişen ilişkiler neticesinde dostun elindeki silahların tehdit olmadığı, ancak diğer taraftan düşmanın elindekilerin ise son derece tehlikeli görüldüğü varsayımı ABD-İran ilişkileri üzerinden nükleer faaliyetler ile test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, Nükleer Kriz, Müzakere

ABSTRACT

Nuclear activities in Iran started with the help of western states. This initial continuation has continued with the contribution of western states such as USA, Germany and France until the revolution in Iran. However, after the revolution, Iran's relations with these countries changed completely and the West took a new position in this situation. In particular, Iran's nuclear activities, which were supported before the revolution, are now seen as a threat and sanctions have been taken. Although the sanctions mentioned were softened by entering the period of softening in the relations from time to time, they became heavy sanctions again. In this study, the assumption that the weapons in the hands of the friend is not a threat as a result of the changing relations, but that the enemies in the hands of the enemy are seen as extremely dangerous is tested by nuclear activities over US-Iran relations.

Key Words: Iran, USA, Nucler Crisis, Negotiation

1. GİRİŞ

İran'ın Nükleer faaliyetleri genel kanının aksine 1979 yılında gerçekleşen İslam devriminden öncesine dayanmaktadır. Bu süre zarfında özellikle batılı devletlerin desteğini İran'da özellikle ABD'nin katkısı yadsınamaz bir gerçekliği oluşturmaktadır. Bahsedilen yılların soğuk savaş yıllarına tekabül etmesi ve İran'ın konumu ABD için farklı bir politikanın izlenilmesi gerekliliği hissettirmiş ve İran ABD için güçlü olması gereken bir ülke kabul edilmiştir. Bu doğrultuda İran'daki petrolün tükeneyeceği ancak enerji ihtiyacının artacağı söylemleri ABD tarafından yapılmış ve söylemlerin pratiğe dönüşmesi 1953 yılını bulmuştur. Bu süre zarfında resmi desteklerin verildiği ancak gizli çalışmaların öncesinde başladığını söylemek mümkündür. Zamanla nükleer faaliyetleri batılı devletler için bir rekabet alanına dönüşmüş ve dost kabul edilen

İran üzerinde adeta yarış başlanarak birçok antlaşma imzalanmıştır. Hatta 1977 yılında en çok kayırılan ülke olarak anılmaya başlanan bu olumlu gidişat İran'da İslam devriminin yaşanmasıyla adeta tersine evrilmiş ve batılı ülkeler İran'dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Bir süre çalışmaları durduran İran daha sonra nükleer faaliyetleri milli mesele olarak algılamış ve çalışmaları arttırmıştır. Bu yeni girişim halihazırda var olan ABD ile İran ilişkilerinde gerginlik dönemine girilmesine neden olmuştur. İran nükleer çalışmalarına ara vermeksizin devam ederken yeni dönemde nükleer destekçileri Rusya ve Çin olmuştur. 2002 yılında ABD, İran'da gizli nükleer çalışmalarının olduğu bilgisine ulaştıktan sonra tutumunu sertleştirmiş ve yaptırım kararlarına başlamıştır. Bu durum günümüze kadar dalgalı bir şekilde devam etmiştir. Zaman zaman yaptırımların yumuşaması ve İran-ABD işbirliğinin oluşacağı antlaşmaları gündeme gelmişse de hiçbir zaman tam bir uzlaşma söz konusu olmamıştır.

Bu çalışmanın amacı soğuk savaş döneminden günümüze ABD-İran ilişkilerini nükleer faaliyetler üzerinden hareketle dost-düşman algısı ile paralel olarak tehdit algısının da değişimini göstermektir. İran'da batı desteğiyle başlayan ve ilerleyen nükleer faaliyetlerinin söylem düzeyinde de İran'da nükleer çalışmalarının gerekliliğini sürekli olarak dile getiren ülkeler batılı devletler olurken, İslam devrimi sonrası dosttan düşmana evrilen algı ile faaliyetlerin düşmancıl olduğunu söyleyenler de yine batılı devletler olmuştur.

2. İRAN NÜKLEER FAALİYETLERİ

Bu bölümde İran nükleer faaliyetleri İran İslam devrimi öncesi ve sonrası temelinde incelenecektir.

2.1. Devrim Öncesi

İran'ın nükleer faaliyetleri genel bilinenin aksine İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden öncesine dayanmaktadır. İlk eylem planı 1953 yılında devreye sokulmuş ve planın gerçekleşmesinde faaliyet gösteren temel ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. BM Genel Kurulunda dönemin ABD Başkanı Eisenhower'un Barış için Atom adlı bir konuşma yapmıştır. Eisenhower bu konuşmada ABD'nin daha öncesinde yürüttüğü gizli nükleer faaliyetleri tüm dünyaya açıklamıştır. Dolayısıyla resmi kayıtlara göre İran'da nükleer sürecin başlangıcı olarak kabul edilen tarih 1953 yılı olmuştur¹.

1953 yılından itibaren ABD müttefiklerine küçük ölçekli araştırma reaktörleri kurmaya ve bu reaktörleri çalıştırmak için gerekli teknolojik ve bilimsel altyapı desteği sağlamaya başlamıştır. Böylece 1967 yılında Tahran Üniversitesi'nde 5 MW gücünde ilk nükleer araştırma reaktörü ABD desteği ile kurulmuş ve ihtiyacı olan yıllık 600 gram plütonyum üretme kapasitesine sahip olmuştur. İran 1968'de NPT anlaşmasını imzalamış ve 1970'de meclis onayından geçirmiştir. Böylece İran anlaşmanın 4. Maddesine göre hiçbir ayrıma maruz kalmadan barışçıl amaçlarla nükleer faaliyetlerini yürütme, üretim ve araştırma yapma, gerekli malzemeleri ve teknolojiyi temin etme hakkı kazanmıştır².

ABD desteği ile kurulan ilk reaktör sonrasında yine ABD'nin desteği ile geliştirilmeye başlanmıştır. ABD'nin Sovyetleri çevreleme ve nüfuz alanını daraltma politikasına başlamasıyla birlikte İran'ın önemi artmış ve Sovyetlere karşı bir caydırıcı güç olarak İran ve Şah'ın gücü artırılmak istenmiştir. İran bu dönemde Orta Doğu'da Mısır ve İsrail ile birlikte ABD'nin Orta Doğu'daki üç temel direğinden biridir. Bunun yanı sıra 1973 Arap-İsrail savaşı sonrası meydana gelen petrol krizi, İran'ın döviz rezervlerinde patlamaya ve İran ekonomisinde olağanüstü bir yükselmeye sebep olmuştur. Bunun üzerine İran Şahı nükleer programı genişletme kararı alarak 2000 yılına kadar 23.000 MW'lık nükleer güç kapasitesi projesini başlatma kararı almıştır. Bu projeyi başlatmak için 1974 yılında İran Atom Enerjisi Kurumu (İAEK)'nu kurmuştur. Bu

¹ Mustafa Kibaroglu, İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, güz 2013, s.1

² Arzu Celalifer Ekinci, İran Nükleer Krizi, USAK yayımları, Ankara, 2009, s.30-38

gelişmeler sonrası ABD ve Avrupa firmaları karlı olan İran nükleer programına ortak olmak için yarışa girişmişlerdir³.

Şah bu dönemde nükleer alanda bilim adamları ve teknik personel kadrosu oluşturabilmek için yüzlerce öğrenciyi ABD, Fransa, İngiltere, Hindistan, Almanya'ya göndermiştir. İAEK kurulduktan sonra ABD ile 10 yıllık bir nükleer yakıt temini anlaşması imzalanmıştır. İran, Alman firması Siemens ile Buşehr'de iki adet 1200 MW'lik reaktör inşası için anlaşmış, firma 1974'te inşaatla başlamıştır. Yine Fransa ve ABD ile reaktör kurma konularında çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. İran 1975'te Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya'nın ortak girişimi olan uranyum zenginleştirme firması Eurodif'in %10' hissesini almıştır⁴.

Yine 1975'te ABD İran'a nükleer teçhizat satışına ilişkin 292 nolu *ABD-İran Nükleer İşbirliği* başlıklı Ulusal Güvenlik Karar Memorandumunu imzalamıştır. Bu tarihte İran günde 6 milyon varil petrol çıkarırken bugün bu miktar 4 milyon varil civarındadır. ABD bugün İran'ın yeteri kadar enerji kaynağına sahip olduğunu ve nükleer enerjiye ihtiyacı olmadığını öne sürerken daha fazla üretim yaptığı 1975 yılında üretim yapabilmesi için İran'a destek olmuştur. ABD ayrıca bu işbirliği sayesinde 6 milyar dolardan fazla gelir elde etmiştir. Yani nükleer İran ABD için hem stratejik hem de ekonomik açıdan önemlidir. Yine işbirliği devam etmiş ve plütonyum ayrıştırıma yardımcı tesislerin ABD tarafından inşa edilmesine izin veren yönerge Başkan Gerald Ford tarafından imzalanmıştır. Ayrıştırılan plütonyum nükleer silah teknolojisinde kullanılabilir. Fakat ABD bu dönemde herhangi bir tehdit algılamamakta hatta İran ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri konumundadır. Bu dönemde Tahran'da ABD büyükelçi yardımcısı olan Charles Naas ABD'nin İran politikasını "o dönemki teknik kadro ve uzmanların kafasında silahlanma fikri fazlasıyla vardı. Ancak nükleer anlaşmalar ticaret bazında çok karlı ve çekiciydi. Dolayısıyla İran ile ilişkiler de genel olarak çok önemliydi." sözleriyle vurgulamıştır⁵.

İran 1976 yılında Almanya, 1977 yılında da ABD ile nükleer teknoloji ve güç santrali antlaşmaları imzalamıştır. ABD Başkanı Carter 31 Aralık 1977'de ilişkilerin daha da geliştirilmesi için İran'a ziyarette bulunmuş ve ertesi gün kullanılmış yakıtın yeniden işlenmesi hususunda ABD tarafından İran'a "*en çok kayırılan ülke*" statüsü verilmiştir. 1978 yılında imzalanan bir anlaşma ile birlikte nükleer enerjide işbirliğinin geliştirilmesi ve gerekli parçaların İran'a rahat bir şekilde ihraç edilmesi sağlanmıştır⁶.

Şah döneminde İran nükleer enerji konusunda istekli olmasına ve bu yönde kararlar almasına rağmen nükleer silah geliştirmeye yönelik beyan edilmiş açık bir niyet bulunmamaktadır. Resmi açıklamalarda ise nükleer silah üretme arzusunun var olmadığı, planlanan nükleer tesislerin de elektrik üretme amacına hizmet edeceği söylenmekteydi. Şah ülke güvenliğinin sağlanmasında nükleer silahların kullanılacak yöntemler arasında olmadığını açıklaması ABD tarafından konvansiyonel silah bakımından desteklenen İran'ın nükleer silahlara ihtiyaç duymadığını göstermektedir. Şah'a göre nükleer silahlar Sovyetler karşısında sıkıntı yaratmaktan ve silahlı kuvvetlere fazladan yük çıkarmaktan başka bir işe yaramamaktadır⁷.

³ Talha Köse, İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti Güç dengeleri ve diplomasinin imkanları, SETA, Ankara, 2008, S.43

⁴ Mark Gaffy, "Sırada İran mı Var?", Bülent ARAS, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, Tasam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2004, s.132

⁵ Dafna Linzer, Past Arguments Don't Square With Current Iran Policy, The Washington Post, 27 Mart 2005.

⁶ ABD-İran Antlaşması, 10 Mart 1970'te kabul edilen, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması" genel çerçevesi içerisinde Kongre'ye sunulan ikili antlaşmaların ilki olabilirdi. Fakat, şubat 1979 İslam Devrimi, ABD ile İran arasındaki tüm nükleer işbirliğini durdurdu. Bakınız: "Iran: The US-Iran Nuclear Energy Agreement," Confidential, Briefing Paper State, DNSA (Item Number IR01605), Washington DC, 20 Ekim 1978, s. 1.

⁷ Mustafa Kibaroglu, İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollalara Yasak, Akademik Ortadoğu, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s.85-86.

2.2. Devrim Sonrası

Şah yönetimi altındaki İran'ın nükleer alanda elde ettiği kazanımlar 1979 İslam Devrimi'nin getirdiği çarpıcı değişiklikler ile birlikte geçici bir kesintiye uğramıştır. 1979 yılındaki İslami Devrim ile başa gelen Humeyni dönemi, bir önceki dönemle tam tersi bir politikanın benimsenmesini getirmiştir. Bu dönemde Batılı devletlerin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail adı telaffuz edilerek ilişkiler zayıflatılmış hatta kopma noktasına getirilmiştir. Gerilen ilişkiler sonucu nükleer işbirliği de sona ermiş ve İran dış dünya ile bir yalnızlaşma sürecine girmiştir. Devrim sonrası kargaşadan yararlanan Saddam Hüseyin Irak'ı ile girişilen ve uzun yıllar devam eden savaşın bir sonucu da, kimyasal ve nükleer silahlara sahip olunmasının öneminin İran tarafından daha net anlaşılmaya başlanması olmuştur. Devrim sonrası İran her hareketi izlenir bir ülke konumuna gelmiş ve gerek coğrafi konumu gerekse dış politikadaki duruşu ile Ortadoğu'nun önemli aktörlerinden biri konumuna gelmiştir. İslam Devrimi'nden sonra Batı ile ilişkilerinin bozulmasına rağmen İran kısa zaman içerisinde nükleer projelerini bitirmek için çalışmalarına geri döndü. Fakat ABD'nin nükleer teknoloji ve malzeme transferini engelleme politikası sebebiyle İran için ciddi sorunlar bulunuyordu. Bu sırada Rusya ve Çin oyuna dahil oldular ve İran'ın kayda değer nükleer imkanlar geliştirmesine yardım ettiler⁸.

Rehine krizi ABD'nin İran ile arasının açılmasına sebep olurken, İran tarafında da Humeyni ABD'yi rejim düşmanlığıyla suçlamıştır. İran özellikle İran-Irak savaşı sonrası nükleer silahların önemini bir kez daha fark etmiştir⁹.

2.3. İran Nükleer Krizi

14 Ağustos 2002 tarihinde Ulusal Direniş Konseyi ve Halkın Mücahitleri Örgütü'nün eski bir üyesi olan Alireza Jafarzadeh Washington'da bir basın toplantısında Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörlerine ilişkin iki gizli nükleer projeyi ifşa etmiştir. Bu açıklama üzerine ABD İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamıştır. Böylece İran nükleer krizi başlamıştır. İran'ın UAEA'ya bildirmeden yürüttüğü bu faaliyetlerin ortaya çıkması sonrasında ABD, İran'ın ani denetim hakları sağlayan Ek Protokolü meclis onayından geçirmesini ve tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini istemiştir¹⁰.

Gerilen ilişkiler sonucu nükleer işbirliği de sona ermiş ve İran dış dünya ile bir yalnızlaşma sürecine girmiştir. Devrim sonrası kargaşadan yararlanan Saddam Hüseyin Irak'ı ile girişilen ve uzun yıllar devam eden savaşın bir sonucu da, kimyasal ve nükleer silahlara sahip olunmasının öneminin İran tarafından daha net anlaşılmaya başlanması olmuştur. İran'ın sık sık dillendirdiği bir durum da, İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğudur. Ayrıca 2001 ve 2003 yıllarındaki sırasıyla Afganistan ve Irak işgalleri, İran'a Amerika Birleşik Devletleri tarafından bir çevreleme politikası güdüldüğü hissi vermiş ve tüm bu gelişmeler dolayısıyla, çok öncelerde başlanan nükleer faaliyetlere daha somut bir şekilde ağırlık verilmesi ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu durum neticesinde İran, nükleer teknolojiyi ve üretilebilecek nükleer silahları caydırıcılığın bir enstrümanı ve denge aracı olarak görmeye başlamış, Batılı ülkelerin kendisini Irak gibi kolay müdahale edilebilir bir ülke olarak görmemesi için nükleerleşme konusuna özel önem vermiştir. İran kamuoyuna nükleerleşmeyi bir ulusal dava olarak lanse ederken, bu durumu bütünleştirici bir araç olarak kullanmak istemiş ama bu durum sonraları bahsedilecek ekonomik vs. yaptırımlarla İran'a ve dolayısıyla İran halkına başka sıkıntılar olarak dönmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İsrail'in askeri seçenek de dâhil olmak üzere her türlü tedbire başvurabileceğini açıkça dünya kamuoyuna duyurmaları da konunun giderek daha karmaşık bir hal almasına yol açmaktadır¹¹.

⁸ Fikret Birdişli, İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye için Yaratacağı Sonuçlar, Güvenlik Stratejileri, Yıl 8, Sayı 15, s.37

⁹ Murat Jane, İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2017, s.300

¹⁰ Ekinci, a.g.e., s.42-43

¹¹ Köse, a.g.e., s.45

İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı (NPT) 1968 yılında imzalamış ve 1970 yılında onaylamıştır. Bu antlaşma ile nükleer silaha sahip olmayan imzacı devletler söz konusu silahlara sahip olma arayışı içerisinde girmemeyi taahhüt etmekte, barışçıl amaçlı olmak kaydıyla nükleer enerji üretme hakkına sahip olmakta, UAEK'nin nükleer enerjinin barışçıl amaçlar dışında kullanılıp kullanılmadığını denetleme yetkisini kabul etmekteydi. Bu bağlamda Tahran yönetimi, nükleer silaha sahip olma gibi bir amaçlarının olmadığını, nükleer enerji üretme çabalarının elektrik üretimini ve barışçıl amaçlarla kullanılacak nükleer teknolojiyi amaçladığını, bunun da NPT'nin kendilerine vermiş olduğu vazgeçilemez bir hak olduğunu iddia etmektedir¹².

Ayrıca İranlı yetkililer nükleer silah üretmek için gizli tasarıları olduğu ya da NPT yükümlülüklerini ihlal ettikleri gibi suçlamaları reddetti. Nükleer programdaki bazı ilerlemeleri UAEA'ya vaktinde bildirmekte başarısız olduklarını kabul ettiler. Özel görüşmelerde, İranlı resmi görevliler tesisle ilgili tasarım bilgisi dahil bütün verilerin UAEA'ya bildirilmesindeki başarısızlıkta İran'daki iç bürokratik etkenlerin oynadığı role dair bazı açıklamalar yaptılar. Ne var ki, İranlı resmi görevlilerden bazıları "eğer bir uranyum zenginleştirme tesisi inşa ettiklerini UAEA'ya bildirselerdi, ABD'nin projeyi bitirmelerine kesinlikle izin vermeyeceğini" iddia ederek "tesisi gizlice inşa etmekten başka seçenekleri olmadığını" ifade ettiler¹³.

İranlı yetkililer antlaşmadaki hiçbir şeyin üye devletlerin barışçıl amaçlarla nükleer enerji geliştirme hakkını etkilemeyeceğini iddia ediyorlar ve ABD'nin uranyum zenginleştirmeye son verme talebini tamamıyla reddediyorlar. İranlı yetkililer ayrıca İran'ın kendisini Natanz ile ilgili bilgilendirmemesinin bu devletin güvenlik denetimi yükümlülüklerinin "ihlali" değil sadece bir "hata" olduğunu UAEA'nın onayladığını öne sürüyorlar. İhlal suçlamasından aklandıklarını ileri süren İranlı resmi görevliler kendilerine NPT'ye taraf olan diğer nükleer silahlara sahip olmayan devletler gibi davranılmasını beklediklerini belirtiyorlar. Arjantin, Brezilya, Japonya ve Belçika gibi devletlerin uranyum zenginleştirme ve yeniden işleme imkanlarına sahip oldukları halde nükleer silah geliştirdiklerine dair suçlamalara maruz kalmadıklarına işaret ediyorlar. İran, bu bağlamda uygulanan çifte standarttan şikayet etmektedir¹⁴.

Yaşanan gerginlik üzerine İngiltere, Fransa ve Almanya devreye girmiş ve dışişleri bakanları Tahran'ı ziyaret etmiştir. Anlaşmazlığa uygun bir çözüm bulmak için AB Üçlüsü ve İran düzenli olarak görüşmeler yapmaya başlamıştır¹⁵.

15 Kasım 2004'te AB Üçlüsü ile İran geçici bir antlaşmaya vardılar: İran, kendi isteği ile yaklaşık bir yıldan beri askıya alınmış olan nükleer faaliyetlerine bir süre daha başlamamaya karar verdi. Bu faaliyetler, gaz santrifüjleri ve parçalarının üretimi ve ithali ile plütonyum ayrıştırma çalışmaları dahil tüm zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerini kapsıyordu. Ayrıca, İran ve AB Üçlüsü, zenginleştirmeyi askıya almanın yasal bir yükümlülük olmadığını ve İran'ın NPT'den kaynaklanan, ayrımcılık olmaksızın uygulanabilecek hakları olduğunu vurguladılar. Bu yolla, AB, uluslararası sorunlara çözüm bulmak için askeri güce başvurmak yerine diplomasiyi kullanma politikasına sadık kaldı. Fakat ABD bu girişimi bir "vakit kaybı" olarak gördü ve AB'nin İran'a nükleer silah yapmak için zaman verdiğini ifade etti¹⁶. Başlıca iki nedenden ötürü İran ile AB Üçlüsü arasındaki müzakereler 2005 baharında kesintiye uğradı. Birincisi, zenginleştirme ile ilgili faaliyetlerini kendi rızası ile askıya alması karşılığında İran'ın iktisadi ve siyasi beklentilerini AB'nin tamamen karşılamakta yetersiz kalışının tasdik edilmesiydi. İkincisi, İran'da yaklaşmakta olan başkanlık seçimleriydi. AB, ilk olarak, İran'da kimin başkan olacağını ve nükleer programla

¹² Jane, a.g.e., s.267

¹³ Kibaroglu, İran'ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı'nın Tutumu: Şah'a Destek, Mollalara Yasak, Akademik Ortadoğu, s.80.

¹⁴ Jane, a.g.e., s.278-279

¹⁵ Mehmet Dalar, İran'ın Nükleer Programı: Uluslar arası Hukuk Bağlamında Bir Analiz, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 24, s. 270-303.

¹⁶ "Communication dated 26 November 2004 received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004," INFCIRC/637, Kasım 26, 2004, s. 3.

ilgili İran'ın politikasında bir değişiklik olup olmayacağını görmek istedi. Mahmut Ahmedinejat'ın başkan seçilmesi, İsrail hakkındaki sert açıklamaları ve zenginleştirme faaliyetlerine geri dönme düşüncesine bağlılığı AB için müzakere masasına geri dönmeyi çok zor hale getirdi. AB, kendi içerisindeki bir dizi görüşmeden sonra, ABD'ye danışarak, İran'ın nükleer dosyasını BM Güvenlik Konseyi'ne götürmesi için UAEA'ye yolu açtı. Washington İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından 2003'ten beri yürütülen EU-3 müzakerelerini 2005 yılından itibaren desteklemeye başlasa da, kendisinin içinde bulunmadığı bir müzakere süreci etkili sonuçlar doğurmamıştır. Gerçekte krizin başlangıcından itibaren ABD'nin istediği, konunun UAEA yetkisinden çıkarılarak Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ne aktarılması olmuştur. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetleri askıya almamakta direnmesi ve EU-3 müzakerelerinde beklenen ilerlemenin sağlanamaması Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan İngiltere ve Fransa'nın ABD'yi desteklemesine neden olmuş ve sorun 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine gelmiştir. Washington'un konunun Güvenlik Konseyi'ne taşınması konusunda ısrarcı olmasının nedeni, ABD'nin tek taraflı olarak aldığı ve pek çok ülkenin tepkisini çeken yaptırım kararlarının Konsey tarafından da alınması durumunda, çok taraflı olarak uygulanacak yaptırımlarla İran üzerinde kuvvetli bir uluslararası baskının oluşmasının sağlanabilecek olmasıydı. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi 23 Aralık 2006'da 1737 sayılı kararı, 24 Mart 2007'de 1747 sayılı kararı, 3 Mart 2008'de de 1803 sayılı kararı almıştır. Bu kararlarda İran'ın hassas nükleer faaliyetlerini derhal durdurması çağrısı yapılmış, tüm devletlerin İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerine katkıda bulunacak her türlü teçhizatın transferine engel olması, yabancı devletlerin ve kurumların insani amaçlar dışında İran'a mali yardım ve kredi vermemesi gibi hükümler öngörülmüştür. İran'ın nükleer silah ürettiği konusunda bir kanıt bulunamamasına rağmen, alınan kararlara uymaması ve uranyum zenginleştirme çabalarına devam etmesi üzerine Güvenlik Konseyi yeni kararlar almış, alınan her karar bir öncekine göre daha ağır hükümler ve yaptırımlar içermiştir. Ancak, Rusya ve Çin'in muhalefetinin giderilmesi için nispeten yumuşak ifadeler içeren karar taslakları hazırlanmıştır. Bu nedenle sorunu Güvenlik Konseyi'ne taşımak için büyük çaba sarf eden Washington söz konusu kararlar ile beklentilerini elde edememiştir. AB 2007 yılında İran'ın nükleer programına destek veren satışları, teknik yardımı, eğitimi ve yatırımları yasaklayan yaptırımları kabul etmiştir. 14 Haziran 2008'da, AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Javier Solana, 6 haftalık bir süre için İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı yeni bir yaptırım kararı alınmamasını önermiştir¹⁷.

Ahmedinejad'ın ve dolayısıyla muhafazakârların 2005 yılında İran yönetimini devralmasıyla birlikte reformist politikalar yerini meydan okuyucu bir siyasete terk etmiş ve nükleer siyasette inisiyatif tekrar ele geçirilmiştir. Sertlik yanlısı bu inisiyatifin dillendirilmesinde, İran'ın uluslararası kamuoyu ile uzlaşma çabalarının, İran'a somut bir faydasının olmadığı ve İran'ın çıkarları doğrultusunda belirlediği strateji istikametinde hareket etmesi gerekliliğinin payı büyüktür. Ahmedinejad'ın başında bulunduğu muhafazakâr elit, nükleer silahlara sahip olunması durumunda, hiçbir gücün İran'a saldırmayı göze alamayacağını öngörmektedir. Ayrıca, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın ilgili maddeleri gereği, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlı olarak kullanılmasının, her ülkenin olduğu gibi İran'ın da hakkı olduğunu vurgulayan İran muhafazakâr yönetimi, İran'ın güvenliği, caydırıcılığı ve uluslararası arenadaki aktörlerden biri olunması açısından nükleerleşmenin vazgeçilmez olduğunu iddia etmektedirler. Ahmedinejad ve kurmaylarına göre; İran Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'ndan imzasını çekmeli ve uluslararası kamuoyunun ikaz ve görüşleri göz ardı edilmelidir. İran yönetimince, nükleer manada tüm muhatapların İran'a karşı ikiyüzlü, tutarsız, çekişmeci ve saldırgan davrandığının düşünülmesi, İran'ın uluslararası arenada sarf ettiği mücadelecilik ve uzlaşmaz tavrını artırmaya devam etmektedir. Hatemi zamanında askıya alınan uranyum zenginleştirme programının tekrar başlatılacağına açıklanması, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın özellikle "İsrail haritadan silinmelidir" sözünü sarf etmesi ve Yahudi soykırımını

¹⁷ İran'a 6 hafta yeter. Internet Haber, 11 Temmuz 2006, <https://www.internethaber.com/irana-6-hafta-yeter-31476h.htm> (Erişim Tarihi: 25.02.2019)

inkâr eden 67 bilim adamını Tahran`da düzenlenen konferansta bir araya getirmesi, İran`la ilişkilerini geliştirmeye çalışan Avrupalılarda hayal kırıklığı ve soğuk duygular uyandırmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından İran aleyhinde kararlar çıkması ve sert yaptırım kararlarının uygulanması kararlılığı, yaşanan bu hayal kırıklığının uluslararası bir kabul görmesine yol açmıştır¹⁸.

Göreve geldikten sonra ilk etapta İran ile ilişkileri düzeltmek için çaba sarf eden ve diplomasiye öncelik veren Obama yönetimi, bu çabalarına Tahran rejiminden umduğu karşılığı alamaması üzerine BM Güvenlik Konseyi`nin yaptırım kararı almasını sağlayarak, tek taraflı olarak yaptırım uygulayarak ve diğer aktörlerin yaptırım uygulaması için çaba sarf ederek İran üzerinde baskı oluşturmaya ve Tahran yönetimini uzlaşma masasına oturtmaya çalışmıştır. Obama göreve başlamasından çok kısa bir süre sonra verdiği bir röportajda, eğer İran gibi ülkeler el sıkışmakta istekli olurlarsa kendilerinin de bunu karşılıksız bırakmayacaklarını ifade etmiştir. Yönetim içindeki bazı kişiler İran`a karşı sert politikalar izlenmesi taraftarı olmasına rağmen, Obama bu ülkeye yönelik karşılıklı saygıya dayanan bir şekilde yaklaşılması gerektiğini savunmuştur. Obama yönetimi Nisan 2009`da ise, İran ile nükleer sorun hakkında görüşme masasına oturmak için ön koşul koymayacaklarını açıklamıştır. Obama`nın bu adımı, İran`ın nükleer faaliyetlerini durdurmasını görüşmelere başlanması için ön şart olarak koyan George W. Bush yönetiminin pozisyonundan önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Zira Washington`un nükleer faaliyetlerin durdurulması konusunda ısrar etmesi Tahran ile diplomatik müzakerelerde bulunulmasının önündeki en önemli engeli oluşturmaktaydı Obama ayrıca, Beyaz Saray`daki ilk basın toplantısında, İran ile doğrudan görüşmelerde bulunabileceklerini belirtmiştir. Buna İran tarafından da olumlu yanıt gelmiş, karşılıklı saygı temelinde görüşmelerde bulunabilecekleri ifade edilmiştir. Obama yönetimi ayrıca, Tahran yönetimini görüşme masasına oturmaya zorlamak için ABD`nin bu ülkeye yönelik tek taraflı olarak uyguladığı yaptırımların süresini uzatmakla birlikte, ilave yaptırımlar uygulanması ve askeri güç seçeneğinin ön plana çıkarılmasını tercih etmemiştir. Bunun yerine diplomatik çabalara öncelik vererek, BM Güvenlik Konseyi`nin daimi üyeleri olan Rusya, Çin ve Fransa ile Washington`un İran politikalarına şüphe ile bakan pek çok ülkenin gözündeki kredibilitesini artırmayı, diplomatik çabaların başarısız olması durumunda alınacak sert önlemlere bu ülkelerin desteğini elde etmeyi amaçlamıştır¹⁹.

İran`da 2009 yılında başkanlık seçimi yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra yaşanan olaylar ile ülke içindeki meşruiyetinin sorgulanmaya başlandığını gören Ahmedinejat, dış politikada yaşanan sorunların kendisini iç politikada daha da zor durumda bırakabileceği endişesiyle Batı ile görüşme masasına oturma kararı almış, bu bağlamda 5+1 ülkeleriyle ([ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere] + Almanya) pek çok konuda görüşme önerisinde bulunmuştur. Ancak bunun muhalifler tarafından taviz olarak nitelendirilmesini engellemek için de uranyum zenginleştirme konusunu görüşmelerin kapsamı dışında bırakmıştır. Bu konunun dışarıda bırakılmasına rağmen, ülkesinin İran`a yönelik politikasında gerçekleştirmeyi amaçladığı değişimin sadece söylem düzeyinde kalmasını istemeyen Obama yönetimi, bu görüşmenin nükleer program konusunda ilerleme sağlanmasına da yardım edeceği düşüncesiyle ve Rusya ile Çin`in yaptırım uygulanmasına sıcak bakmaması nedeniyle bu çağrıya olumlu yanıt vermiştir²⁰.

Tahran, Ekim ayında Cenevre`de yapılan görüşmelerde İran`ın elindeki düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu üçüncü bir ülkeye (Rusya ve/veya Fransa`ya) işleyip yakıtı dönüştürmesi için göndermesini ve bunun karşılığında nükleer reaktörlerinde kullanacağı yakıt almasını öngören anlaşmayı kabul etmiştir. ABD ve İran yetkililerinin doğrudan temasa geçmelerini sağlayan Cenevre görüşmeleri, karşılıklı güvenin sağlanması açısından da olumlu olmuştur. Ancak Haziran ayındaki seçimlerin akabinde İran siyasetinde yaşanan yoğun tartışmalar

¹⁸ Suat Tayfun Topak, Uluslar arası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran`ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye`nin Rolü, International Journal of Social Science, cilt 6, sayı 5, Mayıs 2013 s.703-704

¹⁹ Gökhan Telatar, Barack Obama Yönetiminin İran`ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası, s.63-64

²⁰ Telatar, a.g.e., s.64

nedeniyle muhaliflerin baskısı altında bulunan Ahmedinejat, anlaşmanın yerine getirilmesi aşamasında farklı bir tutum sergilemiş, anlaşmanın uygulanmasında İran'a daha fazla garantiler sağlayan farklı alternatifler önermiştir²¹.

Cenevre görüşmelerinden bir hafta önce, 25 Eylül 2009'da, ABD, İngiltere ve Fransa İran'ın Kum kenti yakınlarında yeni bir nükleer tesis inşa ettiğini açıklamışlar ve bu tesisin BM denetimine açılması çağrısında bulunmuşlardı. Cenevre görüşmelerinden sonuç alınmaması üzerine Washington bu konuyu ön plana çıkarmaya ve UAEA'nın Tahran'ı kınamasını sağlamaya çalışmıştır. UAEA'nın 27 Kasım 2009'daki Rusya ve Çin'in de katıldığı yönetim kurulu toplantısında İran'ın bu tesisi gizlemesi ve BM'ye bildirmemesi kınanmış, uranyum zenginleştirme programının durdurulması çağrısı yapılmıştır²².

Obama yönetiminin İran'ın nükleer faaliyetleri sorununa diplomasiye öncelik vererek çözüm bulma çabalarından bir sonuç elde edilememiştir. Bunun en önemli nedeni, İran'ın ulusal gurur meselesi haline getirdiği nükleer teknolojiye erişme amacı ile Batılıların taleplerinin birbirine zıt olmasıdır. Tahran yönetimi, müzakerelerde Batılıların uranyum zenginleştirilmesinden vazgeçilmesi yönündeki taleplerini kabul etmeyerek devrimci değerleri yeniden vurgulamakta ve bu şekilde ülke içinde rejimin meşruiyetini pekiştirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Batı'nın baskıları karşısında geri adım atmak İranlı yöneticiler tarafından yenilgiyi kabul etmek olarak görülmektedir. Bu yenilgi ise, muhaliflerin eleştirilerini artıracak ve rejimin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olacağı için, Tahran yönetimi açısından kabul edilmesi kolay bir şey olmayacaktı. Tahran yönetimi ayrıca, Batı ile uzlaşmaları ve ilişkileri geliştir-meleri durumunda ABD'nin istihbarat ajanları ve casusları aracılığıyla İran'ın içyapısına müdahil olma olanağı elde edeceğinden, ayrıca bir askeri saldırıdan daha tehlikeli olan Amerikan kültürünün ülkede ahlaki yozlaşmaya yol açacağından ve rejimin temellerini sarsacağından endişe etmektedir²³.

Obama yönetimi büyük umutlarla yürüttüğü diplomatik çabalardan 2009 yılı sonuna kadar istediği sonuçları elde edemeyince ilk başlardaki iyimser yaklaşımını terk etmiştir. Böylece İran'a yönelik politikada selefi George W. Bush'un politikalarına yakın bir yaklaşım benimsemeye başlamış, ağırlığı daha çok İran üzerindeki siyasi baskının artırılmasına ve yaptırımlar uygulanmasına vermeye başlamıştır. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yeni yaptırımlar uygulaması için çaba sarf etmiş ve bunu sağlamak için daimi üyelerden Rusya ve Çin'i ikna etmeye çalışmıştır²⁴.

Washington'un Rusya ve Çin'i ikna sürecinin devam ettiği bir sırada, 17 Mayıs 2010'da Tahran yönetiminin, Türkiye ve Brezilya'nın arabuluculuk çabaları neticesinde, İran'ın düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumunun Türkiye'de depolanması ve bunun karşılığında Rusya ve Fransa'dan %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum almasına ilişkin planı kabul ettiği açıklanmıştır. Ancak Tahran'ın 5+1 ülkeleri tarafından daha önce yapılan tekliflere ve varılan anlaşmalara uymaması nedeniyle bu plan İran'ın zaman kazanmak için attığı taktik bir adım olarak görülmüştür²⁵.

Tahran Antlaşması; Türkiye Başbakanı, Brezilya Devlet Başkanı ve İran Cumhurbaşkanı'nın da hazır bulunduğu Tahran'da, yine bu üç ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Asıl adı ,Tahran Bildirisi ya da Tahran Mutabakatı' olan antlaşma kısaca; tarafların barışçıl nükleer enerji hakkı olduğuna, mutabakatın ve nükleer yakıt değişiminin işbirliğini başlatacağına, İran'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na uymasının gerekliliğine, İran'ın 1200

²¹ Wyn Q. Bowen and Jonathan Brewer, "Iran's Nuclear Challenge: Nine Years and Counting", International Affairs, Vol: 87, No: 4, s. 935.

²² Thomas Erdbrink, "Ahmedinejat Vows Dramatic Expansion of Iran's Nuclear Program", The Washington Post, November 30, 2009.

²³ Michael Singh, "To Keep the Peace with Iran, Threaten to Strike", The Washington Quarterly, Vol: 35, No: 2, Spring 2012, s.59

²⁴ Charles Lane, "Obama's Year One", World Affairs, January/February 2010, s. 22.

²⁵ Telatar, a.g.e., s.66

kg. düşük oranlı uranyumunun Türkiye’de muhafaza edileceğine ve bu işlemin bir aya kadar yapılmasına, İran’ın bir hafta içerisinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’na mutabakatı bildirmesi gerektiğine, Viyana Grubu’nun (ABD, Rusya, Fransa, UAEA) 1 yıl geçmeden 120 kg. % 20 zenginleştirilmiş uranyumu tahsis edeceğine, antlaşmaya uyulmazsa Türkiye’nin süratle ve şartsız olarak İran’ın uranyumunu teslim edeceğine, İran ve batı arasındaki görüşmelerin tekrar başlamasına ve Türkiye-Brezilya ikilisinin bu antlaşmanın garantörü olduğuna vurgu yapmaktadır. Antlaşmanın metni Ekim 2009’da Viyana Grubu ile İran’ın anlaşmaya vardığı metinle hemen hemen aynıdır. Bu metne, uranyum takasının yapılacağı yer (Türkiye) ve bazı güven telkin edici ifadeler (garantörlük, uranyumun tekrar iade şartları vs.) eklenerek son şekli verilmiştir. İmzalanan bu antlaşma tüm ezberleri bozmuş ve son dönemlerde İran’ın ikna edilip imzaladığı tek antlaşma olarak tarihe geçmiştir²⁶.

İran nükleer krizi Türkiye ve Brezilya’nın yoğun diplomatik çalışmaları neticesinde imzalanan Takas Antlaşmasıyla belli bir seviyeye getirilmiş ve çözüm için umutların arttığı bir döneme girilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve aynı fikirde birleşen Batılı ülkeler İran’ın Tahran Bildirisi’ne attığı imzayı ‘iyi bir adım ama yetersiz’ olarak görmüşlerdir. İran’ın uranyum zenginleştirme programını durdurmak niyetinde olmadığını düşünen Batılı ülkeler, imzalanan takas antlaşmasının, İran’ın bir ‘zaman kazanma stratejisi’ olduğunu ifade etmişlerdir²⁷.

Washington’un, İran’ın nükleer faaliyetlerindeki amaçları konusunda şüphe duymaya başlayan BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerini Tahran üzerinde yaptırım uygulanmasına yönelik ikna etme çabaları da son aşamaya gelmişti. Nitekim 18 Mayıs’ta ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri arasında İran’a yeni yaptırımlar uygulanmasına yönelik anlaşmaya varıldığını açıklamıştır²⁸.

UAEK denetçilerinin Şubat 2010’da ilk kez İran’ın nükleer silah elde etmeye yönelik gizli nükleer faaliyetlerde bulunduğu ilişkin kanıtlara sahip olduklarını açıklaması, Tahran’ın Ekim ayında Cenevre’de imzalanan anlaşmaya uymamasından rahatsız olan Rusya’nın nükleer program konusunda İran’a verdiği desteği sorgulamaya başlamasına neden olmuştur. ABD’nin altı aylık diplomatik çabalarından sonra Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri yaptırımlar konusunda uzlaşmış ve 9 Haziran 2010’da 1929 sayılı karar kabul edilmiştir. Rusya ve Çin bu kararın kabul edilmesine rıza göstererek bir yandan İran’a yaptırım uygulanmasının önünde oluşturdukları engeli kaldırmış, diğer yandan ise daha sert, geniş kapsamlı ve halkın gündelik yaşamını olumsuz etkileyecek nitelikte yaptırımların uygulanmasının önüne geçmek istemiştir. Nitekim bu iki ülke, İran’a ilave yaptırımların uygulanmasına izin vermeyeceklerini, zira bu yaptırımların İran ekonomisini olumsuz etkileyerek rejimden ziyade halka zarar vereceğini ifade etmiştir²⁹.

Oldukça sert ve geniş kapsamlı yaptırımlar içeren 1929 sayılı karar İran’ı nükleer faaliyetlerinin denetlenmesi konusunda BM ile işbirliği yapmaya zorlamayı amaçlamaktaydı. Bu karar devletlerin İran’a silah satmalarını yasaklamış, İran’a nükleer madde ve malzeme gönderilmesinin önlenmesi için bir denetim sistemi kurmuş, bu ülkeye giden ve kuşku duyulan gemilerin açık denizde durdurularak denetlenmesini öngörmüş, Tahran’ın uluslararası bankacılık sistemi aracılığı ile nükleer faaliyetlerini finanse etmesini önleyecek önlemler getirmiş, yaptırımları denetleyecek ve uygulayacak bir komite kurmuştur³⁰.

²⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu, http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 28.02.2019)

²⁷ İran, Türkiye ve Brezilya ile Nükleer Antlaşmayı İmzaladı, 17 Mayıs 2010, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran (Erişim Tarihi: 02.03.2019)

²⁸ İran’la Nükleer Silah Antlaşması Çökebilir mi, 1 Mayıs 2018, BBC Haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43958116> (Erişim Tarihi: 02.03.2019)

²⁹ Jane, a.g.e., s.269

³⁰ Kemal İnat, İran Yaptırımlarında Avrupa’nın Tavrı, SETA, 11 Ağustos 2018, <https://www.setav.org/iran-yaptirimlarinda-avrupanin-tavri/> (Erişim Tarihi: 03.03.2019)

Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararına ilaveten, ABD, 1 Temmuz 2010'da Kapsamlı İran Yaptırımları, Sorumluluk ve Mahrumiyet Yasası'nı çıkararak tek taraflı olarak bir dizi yaptırım uygulama kararı almıştır. 1996 yılında çıkarılan İran Yaptırımlar Yasası'nın kapsamını genişleten bu yasa, İran'ın petrol sektörünü geliştirmesine yardımcı bulunan, bu amaca yönelik olarak bilgi, teknoloji ve ürün sağlayan, İran'ın rafine petrol ve petrol ürünleri ithal etmesine yardımcı bulunan şahıslara ve şirketlere yaptırım uygulanmasını öngörmekteydi. ABD'nin bu kararını takiben, Avrupa Birliği ile Avustralya, Kanada, Japonya, Norveç ve Güney Kore de tek taraflı olarak İran'a yaptırım uygulama kararı almıştır. İran ile 5+1 ülkeleri arasında yaptırımların gölgesinde gerçekleştirilen ve Aralık 2010'da Cenevre'de, Ocak 2011'de de İstanbul'da düzenlenen görüşmelerden ise bir sonuç elde edilememiştir. İran tarafı müzakerelerin devamı için BM yaptırımlarının kaldırılması ve nükleer zenginleşirmenin İran'ın bir hakkı olduğunun kamuoyu önünde dile getirilmesi şartlarını koymuş, 5+1 ülkeleri ise henüz karşılıklı güvenin bile tam olarak tesis edilemediği bir aşamada böyle bir adım atmamak istemiştir³¹.

İranlı yetkililer adeta meydan okurcasına Natanz'da yer altında ve her türlü saldırıya karşı korunaklı bir şekilde inşa edilen bir uranyum zenginleştirme tesisinin çok kısa bir süre sonra üretime başlayabileceğini açıklamıştır³².

Gerek bu açıklama gerekse de UAEA'nın Kasım 2011'deki raporu üzerine, ABD ve Avrupa Birliği, İran'a uygulanan tek taraflı yaptırımların daha da ağırlaştırılması yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda Barack Obama, 21 Kasım 2011'de 13590 sayılı kararı imzalamıştır. Karar, İran'a petrol ve doğalgaz sektörünü geliştirmekte kullanabileceği ve 1 milyon dolardan fazla (ya da bir yıllık süreç içerisinde 5 milyon dolar) değerinde ürün ve hizmet sağlayan, petrokimya sektörünü geliştirmekte kullanabileceği ve 250.000 dolardan fazla (ya da bir yıllık süreç içerisinde 1 milyon dolar) değerinde ürün ve hizmet sağlayan kişi ya da şirketlere yaptırım uygulanmasını öngörmektedir. Obama ayrıca, 5 Şubat 2012'de 13599 sayılı kararı imzalamıştır. Bu karar, İran Merkez Bankası'nın, İran'daki diğer finans kuruluşlarının ve İran yönetiminin ABD'deki varlıklarının bloke edilmesini öngörmektedir. Daha önce Amerikan finans kuruluşlarının İran Merkez Bankası ile mali ilişkiler geliştirmeyi reddetmesi öngörülmüşken, bu kararda bir adım daha ileri gidilerek var olan varlıkların dondurulması öngörülmüştür. ABD'yi takiben, İran'ın ihraç ettiği petrolün %20'sini sattığı Avrupa Birliği de, 23 Ocak 2012'de Tahran ile yeni petrol anlaşması imzalamama ve var olan anlaşmaları 1 Temmuz 2012'den itibaren sona erdirmeye kararı almıştır. Bu karar ile İran'dan ham petrol, petrol ürünleri ve petrokimya ürünlerinin ithalatı yasaklanmıştır. Ayrıca İran'a nükleer faaliyetlerinde kullanabileceği ürün, teçhizat ve teknoloji ihracatı da yasaklanmıştır³³.

Obama yönetimi, bir yandan İsrail'in tek taraflı olarak askeri güç kullanmasını engellemeye, bir yandan da Tahran'ı uzlaşmaya zorlamak için daha sert ve etkili BM Güvenlik Konseyi kararlarının alınabilmesi için Rusya ve Çin'i ikna etmeye çalışmaktadır. İran ile 5+1 ülkeleri arasında Nisan 2012'de İstanbul'da ve Mayıs 2012'de Bağdat'ta gerçekleştirilen görüşmeler ile sağlanan diyalog ortamı ise sıcak çatışma ihtimalinin gerçekleşme olasılığını iyice azaltmıştır. Ancak her iki görüşmede de, taraflar arasında diyalogun gelişmesi açısından olumlu etkileri olmakla birlikte, somut bir ilerleme sağlanamamıştır³⁴.

Tüm çabalara rağmen bu sorunun çözümü açısından hatırı sayılır bir başarı elde edilememesinin en önemli nedeni, ABD ile İran arasındaki karşılıklı güven eksikliğidir. Washington, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlı olduğuna inanmamakta ve nükleer silah elde etmeyi amaçladığını düşünmektedir. Nükleer teknolojiye erişme amacını ulusal gurur meselesi haline

³¹ AB'den İran'a Yeni Yaptırımlar, 26 Temmuz 2010, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100726_eu_iran (Erişim Tarihi: 03.03.2019)

³² İran Uranyum Zenginleştirme Kapasitesini Artırıyor, 6 Haziran 2018, BBC Haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44378866> (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

³³ "Council Decision 2012/35/CFSP of 23 January 2012", Official Journal of European Union, 24.1.2012, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:019:0022:0030:EN:PDF>

³⁴ Telatar, a.g.e., s.74

getiren Tahran ise, Batı'nın baskıları karşısında geri adım atmayı yenilgi olarak görmekte, ABD'nin halen İran rejimini devirmeyi amaçladığına inanmaktadır³⁵.

ABD Savunma Bakanı Leon Panetta, Washington'daki bir açıklamasında; “askeri müdahalenin bütün seçenekler tükendikten sonra son seçenek olduğunu ama hata yapmanın söz konusu olmayacağını, ne yapmaları gerekiyorsa bunun gereğini yapacaklarını” dile getirmiştir.⁷⁶ Yapılan bu açıklamadan, ABD'nin askeri seçenekten uzak durduğunu ama gerekirse askeri müdahaleyi bir seçenek olarak da gördüklerini anlamak mümkündür.

İran, 1200 kilo civarındaki uranyumu (LEU-Low Enrichment Uranium) verip, karşılığında 120 kiloluk yakıt çubukları alma teklifini kabul etmişti. İran, böylece silah yapma niyetinde olmadığını ispat etmiş olacaktı ancak ABD “İran yönetimi uranyum zenginleştirme programını askıya almakta başarısız oldu” açıklamasını yapmıştır. İran'ın onlarca yıldır süren nükleer geçmişi ve ulusal gururun sembolü haline gelen nükleer programın bağımsızlığından vazgeçmesi, İran'da bir nevi rejim değişikliğinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.⁷⁷ Buradan hareketle, ABD'nin aslında İran'da bir rejim değişikliği isteği uzantısı olarak da nükleer programın bağımsızlığından vazgeçilmesini istediği anlaşılmıştır. Süreci izleyecek şekilde, Haziran 2010'da BMGK, İran'a karşı yeni yaptırım kararı almıştır. Mayıs 2010'da uranyum takası anlaşması imzalatmış olan Türkiye ve Brezilya İran'a ambargo kararının aleyhinde oy kullanmıştır. Buna rağmen 15 üyeli BMGK'da ABD, Britanya, Fransa, Rusya, Çin'in oluşturduğu beş daimi üyenin de dahil olduğu 12 üye lehte oy vererek ambargo kararı alınmıştır. P5+1 olarak formüle edilen BMGK 5 daimi üyesi ve Almanya'nın dahil olduğu grup ile nükleer müzakerelerin sürdürülmesi uluslararası toplumun bir kararı olarak İran'a bildirilmiş, İran ise uranyumu %20 oranında zenginleştirmek isteğinden vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir³⁶.

2012'de P5+1 ülkeleriyle İran arasındaki müzakereler 15 Nisanda İstanbul gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki müzakereler sırasıyla Bağdat, Moskova ve yeniden İstanbul'da yapılmıştır. Türkiye söz konusu müzakerelere uzak geçmişte de ev sahipliği yapmış olmakla birlikte buradan Türk politikacıların konu hakkında ilgili oldukları gibi bir sonuç da çıkarılabilir. İran, müzakerelerde Türkiye'nin, %20 oranında uranyum zenginleştirme isteğinden vazgeçmesi doğrultusundaki, isteğini kabul etmemiştir. Devamında ABD, 28 Haziran 2012'ye kadar ülkelere İran'dan petrol alımından vazgeçmeleri çağrısı yapmakla birlikte, AB'de 1 Temmuz 2012'den itibaren ambargoyu uygulayacağını duyurmuştur. Hatta 1 Temmuz'u bile beklemeden; Yunanistan, İngiltere ve Fransa, petrol ithalini durdurmuştur³⁷.

5+1 ülkelerini temsilen AB Dış Politika Şefi Catherine Ashton, her iki taraftan teknik uzmanların İstanbul'da bir araya geleceğini kaydetmiş ve taleplerinin %20 oranında uranyum zenginleştirilmesinin durdurulması, mevcut stokların yurtdışına taşınması ve Fordo uranyum zenginleştirme tesisinin kapatılması olduğunu belirterek “Seçim İran'ın” demiştir.⁸⁰ Ancak İstanbul'da yapılan müzakerelerden çıkan somut sonuç, müzakere sürecinin devam etmesine yönelik irade açıklamaları olmuştur. ABD yönetimi Tahran'a Mart 2013'e kadar BM nükleer gözlemcileriyle işbirliği yapmalarını aksi halde konuyu BM gündemine taşıyacağını bildirmiştir. Müzakerelerin sürdürülmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir³⁸.

Nükleer enerjiden vazgeçmenin İran için “kırmızıçizgi” olduğu anlaşılmaktadır. İran'ın diplomasinin kendisine sağladığı bütün imkânları kullanarak zaman kazanmaya ve bu arada nükleer teknolojisini de ilerletmeye çalıştığı söylenebilir. Sürekli güç dengelerinin değiştiği dünya devletler düzeninde, İran'ın nükleer programının başlatılmasında teknik destek sağlayan ABD ve diğer batılı devletler, bugün İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurmak için azami gayret sarf etmektedirler. gerek ABD'nin içinde bulunduğu ekonomik ve politik zayıflama eğilimindeki

³⁵ Telatar, a.g.e., s.75-76

³⁶ Zafer Akbaş, İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları, History Studies, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s.34

³⁷ Akbaş, a.g.e., s.34

³⁸ Akbaş, a.g.e., s.35

konum, gerekse uluslararası konjonktür, İran'a olası askeri müdahale seçeneğini zayıflatmakta ve diplomasiyi "zorunlu yol" haline getirmektedir³⁹.

İran'da 2013 yılında yapılan seçimler sonrasında cumhurbaşkanlığına Hasan Ruhani'nin seçilmesi krizin boyutunu değiştirmiştir. Batı ile uyum içinde yaşama ümidi içinde olan Ruhani krizin aşılması için İran'ın görüşmeye hazır olduğunu belirtmiştir⁴⁰.

Cenevre'de yapılan görüşmeler çerçevesinde belli konularda anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma uyarınca, altı ay boyunca bir taraftan bu anlaşma maddeleri yerine getirilecek, öte yandan da daha kapsamlı ve nihai bir anlaşma konusunda müzakereler devam edecek. Anlaşmanın temel maddeleri şöyle:

İran'ın taahhütleri:

- Yüzde 5'in üzerinde uranyum zenginleştirme girişimlerine son verilmesi (Yüzde 3,5-5 oranında zenginleştirilmiş uranyum nükleer enerji reaktörlerinde, yüzde 20 nükleer tıpta, yüzde 90 ise nükleer bomba yapımında kullanılıyor)
- Yüzde 20'ye yakın zenginleştirilmiş uranyum stokunun seyreltilerek yüzde 5 seviyesine düşürme veya daha fazla zenginleştirilemeyecek bir biçime dönüştürme yoluyla "etkisiz kılınması"
- Daha fazla santrifüj inşa edilmemesi (bunlar uranyumu zenginleştirmede kullanılıyor)
- Natanz ve Fordo'daki santrifüjlerin yarısından dörtte üçüne kadar olan kısmının operasyon dışı bırakılması
- Yeni zenginleştirme tesislerinin kurulmaması
- Yüzde 3,5 düzeyinde zenginleştirilmiş uranyum stokunun arttırılmaması
- Arak'taki ağır su reaktörlerinin inşaatının durdurulması, nükleer silah üretiminde zenginleştirilmiş uranyum yerine kullanılacak plutonyum üretimine girişilmemesi
- Başta Natanz ve Fordo'da olmak üzere diğer tesislerde Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü (IAEA)'ne günlük denetim izni vermek
- Arak reaktörü ve diğer konularda bilgi temin etmek

Dünya güçlerinin taahhütleri:

- Sınırlı, geçici, özel hedefli ve geriye döndürülebilir nitelikte yaptırımlarda gevşetmeye gidilmesi
- İran'ın taahhütlerini yerine getirmesi halinde nükleer nedenlerden kaynaklı yeni yaptırım uygulanmaması
- İran'ın altın ve değerli madenler, otomobil ve petrokimya ürünlerinin ticaretine uygulanan belli yaptırımların kaldırılması
- Belli İran hava yolları uçakları için güvenlik bağlantılı tamir ve denetime izin vermek
- İran'a petrol satışından taksitler halinde 4,2 milyar dolar nakit akışı sağlamak⁴¹

İki taraf da kalıcı bir anlaşma taslağı üzerinde çalışmaya başlamak istediklerini bildiriyor. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney Amerika, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve Almanya ile sürdürülen nükleer görüşmeleri desteklediğini tekrarladı ancak Tahran'ın nükleer programından vazgeçmeyeceğini vurguladı. Taraflar Temmuz sonuna kadar geçen yıl varılan geçici anlaşmanın üzerine inşa edilecek kalıcı bir anlaşma gerçekleştirmeyi amaçlıyor. Geçici anlaşmaya göre İran uluslararası yaptırımların sınırlı olarak kaldırılması karşılığında en hassas nükleer faaliyetini kısıtlamayı kabul etti. İran ile 5+1 grubu arasındaki yeni dönem görüşmeler 13 Mayıs tarihinde

³⁹ Akbaş, a.g.e., s.40

⁴⁰ İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Ruhani Yeniden Seçilebilir mi?, 27 Nisan 2017, Euronews, <https://tr.euronews.com/2017/04/27/iran-da-cumhurbaskanligi-secimleri-ruhani-yeniden-secilebilir-mi> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

⁴¹ İran'la Nükleer Antlaşma Neleri İçeriyor, 25 Mayıs 2013, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_iran_nukleer_anlasma (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

Viyana şehrinde yapıldı⁴². Takip eden süreçte 2015 yılının Temmuz ayında P5+1 ile İran arasında devam eden müzakereler “Kapsamlı Ortak Eylem Planı” antlaşmasıyla yeni bir sürece girdi⁴³. Bu Antlaşmaya göre 2003 yılında başlamış olan görüşmeler nihayete erdirilmişti. İlerleyen süreçte AB’nin İran’a yönelik petrol ambargosunun kaldırılacağı, yaptırımların ise 5 yıl içinde tamamen son bulacağı açıklanmıştı. İran buna karşılık olarak ülkesindeki tesislerin kontrollü denetimine izin vermişti⁴⁴.

Obama’nın İran müzakerelerinde her zaman barışçıl yolları denediği ve bu uğurda İsrail ile ters düşmeyi göze aldığı bir gerçektir. Bu durum 2015 yılında varılan antlaşmayla açık bir şekilde sabittir. Ancak 2016 yılında Obama’nın yerine ABD’de başkanlık görevine Donald Trump ile varılan antlaşmalar tek seferde son bulmuştur. Sonuç olarak 2018 yılının Kasım ayında açıklanan yaptırımlarda 8 ülkenin geçici muaf olduğu açıklanmış ve ABD’nin İran’a yönelik tavrının yeniden olumsuz hale büründüğünü göstermiştir. Bu dönemde 20 ülke İran’a yönelik yaptırımlara hemen başlamıştır.

3. SONUÇ

Açıklanan verilere göre 1953 yılında Eisenhower döneminde ABD müttefiki olarak gördüğü İran’a Nükleer faaliyetlere başlaması yönünde tavsiyeler vermiş, devamında ise tavsiyelerin yerine getirilmesi amacıyla destek vermiştir. Bu doğrultuda başlanan İran Nükleer çalışmalarına 1967 yılında 5 MW gücünde ilk reaktör inşası yapılmıştır. Devam eden süreçte İran’ın bu faaliyetleri barışçıl amaçlı yürütmesi şartıyla Avrupa devletlerinden de destekler gelmiş ve İran’da reaktör inşası yarışa dönüşmüştür. Almanya, Fransa bu dönemlerde İran’da en fazla reaktör inşa eden ülkeler olmuşlardır. 1977 yılına gelindiğinde İran ABD tarafından en çok kayrılan ülke statüsü almıştır.

İran’da 1979 İslam devriminin yaşanmasıyla beraber nükleer çalışmalar sonlandırılmıştır. İran-İrak savaşları sonrası İran nükleer faaliyetlerin önemini görmüş ve 1988 yılından itibaren bu faaliyetleri ülkenin bekası için zaruri olarak kabul etmiştir. 2002 yılında İran’da gizli tesislerin olduğu açıklaması ABD için İran’ı bir hedef haline getirmiş ve İran nükleer krizi başlamıştır. Bu dönemde İran’ın nükleer faaliyetler konusunda kendilerine yönelik çifte standart uyguladığını açıklarken, ABD ise İran’ı tehditkâr faaliyetlerde bulunmakla suçlamıştır. 2003 yılında ise AB troykası İran ile müzakerelere başlamış ve diplomasi dönemine girilmiştir. Bu dönemde ABD diplomasiyi vakit kaybı olarak görmüş askeri seçenekleri kullanmak istemiştir. İran’da yönetime 2005 yılında Ahmedinejat’ın gelmesiyle beraber İran görüşmelerde isteksiz tarafını göstermiş ve görüşmelerin sonlanmasına neden olmuştur. Sırasıyla 2008 yılında ABD’de yönetime Obama’nın, 2009 yılında ise aynı yönetim tekrar kazanmasına rağmen İran’da iç karışıklıkların başlaması İran ile diplomasi trafiğinin yeniden başlamasını sağlamıştır.

2009 yılında Cenevre görüşmeleri olarak başlayan süreçte müzakereler ilk defa olumlu sonuç verme eğilimine girmiş ancak İran’ın olumsuz tutumuyla tıkanmıştır. Tahran yönetimi takas antlaşmasında batıya güvenemeyeceğini dile getirerek çıktığı antlaşmadan bir yıl sonra takasın Türkiye’de gerçekleşmesi koşuluyla Cenevre görüşmelerini kabul edeceğini İstanbul’da açıklamıştır. 2010 yılında Türkiye ve Brezilya arabuluculuğunda İran ile imzalanan antlaşmadan bir gün sonra ABD İran’a yönelik yaptırım paketini açıklamış ve bu müzakerelerde olumsuz sonuçlanmıştır. Yaptırımların artması İran’ı zora düşürürken diplomasiye önem veren Obama yönetimi görüşmelerin yeniden başlamasını istemiş ve İran’da bu çağrıya olumlu destek vermiştir.

⁴² İran’la Nükleer Görüşmelere Mayıs’ta Devam, Amerikanın Sesi, 9 Nisan 2014, <https://www.amerikaninsesi.com/a/iranla-nukleer-gorusmelere-mayista-devam/1889781.html> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

⁴³No 205: 14 Temmuz 2015, P5+1 ile İran Arasında İran’ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı Üzerinde Sağlanan Antlaşma Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-205_-14-temmuz-2015_-p5_1-ile-iran-arasinda-iran_in-nukleer-programina-iliskin-kapsamli-ortak-eylem-plani-uzerinde-saglanan.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

⁴⁴ 5 Soruda İran’la Nükleer Antlaşma, 14 Temmuz 2015, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

2014 yılında yapılan görüşmeler 2015 yılında Kapsamlı Ortak Eylem Planı ile sonuç vermiş, diplomasinin başarısı dillendirilmiştir. Ancak 2016 yılında Trump yönetiminin ABD’de başa gelmesi ile 2018 yılında bu antlaşmadan çekilmiş ve Müzakereler yerini yeniden yaptırımlara bırakmıştır.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Zafer, İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları, History Studies, Cilt 5, Sayı 2, 2013.

KİBAROĞLU, Mustafa, İran’ın Nükleer Programı ve Türkiye, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, güz 2013.

EKİNCİ, Arzu Celalifer, İran Nükleer Krizi, USAK yayınları, Ankara, 2009.

KÖSE, Talha, İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti Güç dengeleri ve diplomasinin imkanları, SETA, Ankara, 2008.

GAFFY, Mark, “Sırada İran mı Var?”, Bülent ARAS, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu, Tasam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Eylül 2004.

LİNZER, Dafna, Past Arguments Don’t Square With Current Iran Policy, The Washington Post, 27 Mart 2005.

ABD-İran Antlaşması, 10 Mart 1970’te kabul edilen, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması” genel çerçevesi içerisinde Kongre’ye sunulan ikili antlaşmaların ilki olabilirdi. Fakat, şubat 1979 İslam Devrimi, ABD ile İran arasındaki tüm nükleer işbirliğini durdurdu. Bakınız: “Iran: The US-Iran Nuclear Energy Agreement,” Confidential, Briefing Paper State, DNSA (Item Number IR01605), Washington DC, 20 Ekim 1978.

KİBAROĞLU, Mustafa, İran’ın Nükleer Güç Olma İddiası ve Batı’nın Tutumu: Şah’a Destek, Mollalara Yasak, Akademik Ortadoğu, Cilt 1, Sayı 1, 2016.

BİRDİŞLİ, Fikret, İran’ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye için Yaratacağı Sonuçlar, Güvenlik Stratejileri, Yıl 8, Sayı 15.

JANE, Murat, İran’ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi, ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2017.

DALAR, Mehmet, İran’ın Nükleer Programı: Uluslar arası Hukuk Bağlamında Bir Analiz, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 24.

“Communication dated 26 November 2004 received from the Permanent Representatives of France, Germany, the Islamic Republic of Iran and the United Kingdom concerning the agreement signed in Paris on 15 November 2004,” INFCIRC/637, Kasım 26, 2004.

İran’a 6 hafta yeter. İnternet Haber, 11 Temmuz 2006, <https://www.internethaber.com/irana-6-hafta-yeter-31476h.htm> (Erişim Tarihi: 25.02.2019)

TOPAK, Suat Tayfun, Uluslar arası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran’ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye’nin Rolü, International Journal of Social Science, cilt 6, sayı 5, Mayıs 2013.

TELATAR, Gökhan, Barack Obama Yönetiminin İran’ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası.

BOWEN, Wyn Q. and Jonathan Brewer, “Iran’s Nuclear Challenge: Nine Years and Counting”, International Affairs, Vol: 87, No: 4.

ERDRINK, Thomas, "Ahmedinejat Vows Dramatic Expansion of Iran's Nuclear Program", The Washington Post, November 30, 2009.

SINGH Michael, "To Keep the Peace with Iran, Threaten to Strike", The Washington Quarterly, Vol: 35, No: 2, Spring 2012.

LANE, Charles, "Obama's Year One", World Affairs, January/February 2010.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu, http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa (Erişim Tarihi: 28.02.2019)

İran, Türkiye ve Brezilya ile Nükleer Antlaşmayı İmzaladı, 17 Mayıs 2010, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran (Erişim Tarihi: 02.03.2019)

İran'la Nükleer Silah Antlaşması Çökebilir mi, 1 Mayıs 2018, BBC Haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43958116> (Erişim Tarihi: 02.03.2019)

İNAT, Kemal, İran Yaptırımlarında Avrupa'nın Tavrı, SETA, 11 Ağustos 2018, <https://www.setav.org/iran-yaptirimlarinda-avrupanin-tavri/> (Erişim Tarihi: 03.03.2019)

AB'den İran'a Yeni Yaptırımlar, 26 Temmuz 2010, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100726_eu_iran (Erişim Tarihi: 03.03.2019)

İran Uranyum Zenginleştirme Kapasitesini Arttırıyor, 6 Haziran 2018, BBC Haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44378866> (Erişim Tarihi: 04.03.2019)

"Council Decision 2012/35/CFSP of 23 January 2012", Official Journal of European Union, 24.1.2012, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2012, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:019:0022:0030:EN:PDF>

İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Ruhani Yeniden Seçilebilir mi?, 27 Nisan 2017, Euronews, <https://tr.euronews.com/2017/04/27/iran-da-cumhurbaskanligi-secimleri-ruhani-yeniden-secilebilir-mi> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

İran'la Nükleer Antlaşma Neleri İçeriyor, 25 Mayıs 2013, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_iran_nukleer_anlasma (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

İran'la Nükleer Görüşmelere Mayıs'ta Devam, Amerikanın Sesi, 9 Nisan 2014, <https://www.amerikaninsesi.com/a/iranla-nukleer-gorusmelere-mayista-devam/1889781.html> (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

No 205: 14 Temmuz 2015, P5+1 ile İran Arasında İran'ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı Üzerinde Sağlanan Antlaşma Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-205_-14-temmuz-2015_-p5_1-ile-iran-arasinda-iran_in-nukleer-programina-iliskin-kapsamli-ortak-eylem-plani-uzerinde-saglanan.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

5 Soruda İran'la Nükleer Antlaşma, 14 Temmuz 2015, BBC Haber, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer (Erişim Tarihi: 05.03.2019)